
Migracje ludności

Materiały dydaktyczne

Zakład Demografii i Gerontologii
Społecznej

Migracje – podstawowe pojęcia

- **Migracjami** (lub wędrowkami) ludności nazywamy całokształt przemieszczeń prowadzących do stałej lub okresowej zmiany miejsca zamieszkania osób. Migracje uważa się za najważniejszy przejaw przestrzennej mobilności ludności.
- **Migracje wewnętrzne** – zmiany miejsca stałego lub czasowego pobytu, polegające na przekroczeniu granicy administracyjnej danej jednostki terytorialnej w celu osiedlenia się na stałe lub czasowo w innej jednostce w granicach kraju.
- **Migracje zewnętrzne** – przekroczenie granicy państwa związane ze względnie trwałą zmianą miejsca zamieszkania.

Migracje – podstawowe pojęcia

- W badaniach ruchy wędrowniczej ludności rozpatruje się przede wszystkim ze względu na następujące aspekty:
 - **czas** trwania migracji,
 - **obszar**, na którym ma miejsce przemieszczanie się ludności,
 - **motywy** (czynniki, przyczyny) zmiany miejsca zamieszkania,
 - **sposób organizacji i przebiegu** migracji.

Migracje – klasyfikacja

- Ze względu na **czas trwania** migracji wyróżniamy:
 - **Migracje stałe** (często określane jako definitywne) – zmiana miejsca zamieszkania na czas nieokreślony (z akcentem na długotrwałość zmiany),
 - **Migracje czasowe** (sezonowe lub okresowe) – zmiana miejsca zamieszkania na czas określony, np. na czas studiów, sezonowej pracy itp.
 - **Migracje wahadłowe** – szczególny rodzaj ruchu migracyjnego ludności, polegający na codziennym, wahadłowym przemieszczaniu się, np. z i do pracy, szkoły itp.

Migracje – klasyfikacja

■ Ze względu na **obszar migracji** wyróżniamy:

- **Migracje wewnętrzne** (wewnątrz kraju) – zmiana miejsca zamieszkania w obrębie jednego kraju.

Wyróżniamy następujące kierunki migracji wewnętrznych:

- ✔ migracje międzyregionalne (np. pomiędzy województwami),
- ✔ wewnątrzregionalne (w obrębie województw).

Można wyodrębnić cztery strumienie przepływu migracji wewnętrznych:

- ✔ migracje ze wsi do miast,
- ✔ migracje z miast do wsi,
- ✔ migracje z miast do miast,
- ✔ migracje ze wsi na wieś.

Migracje – klasyfikacja

- **Migracje zewnętrzne** (zagraniczne) – związane z przekroczeniem granicy państwa. W obrębie tego rodzaju migracji wyróżniamy:
 - ✔ **emigrację** – wyjazdy za granicę na pobyt stały,
 - ✔ **imigrację** – przyjazdy do kraju z zagranicy na pobyt stały,
 - ✔ **reemigrację** – powrót emigrantów do kraju po pobycie stałym za granicą,
 - ✔ **repatriację** – masowy, zorganizowany przez władze państwowe powrót do kraju jeńców wojennych, osób internowanych oraz osób, które opuściły kraj, np. z przyczyn politycznych,
 - ✔ **deportację** – przymusowe wydalenie z terytorium kraju, najczęściej dotyczące nielegalnych imigrantów,
 - ✔ **ekspatriację** – dobrowolne lub przymusowe opuszczenie terytorium swego kraju (zerwanie z krajem).

Migracje – klasyfikacja

- Z punktu widzenia **motywów** (przyczyn) wyróżniamy migracje z powodów:
 - zarobkowych,
 - rodzinnych,
 - edukacyjne,
 - politycznych,
 - religijnych,
 - osadniczych,
 - narodowościowych,
 - osobistych celów osób przemieszczających się (np. leczenie).

Migracje – klasyfikacja

- Ze względu na **sposób organizacji i przebiegu** wyróżniamy migracje:
 - indywidualne,
 - grupowe,
 - planowe,
 - żywiołowe,
 - legalne,
 - nielegalne,
 - dobrowolne,
 - przymusowe.

Migracje – ogólne prawidłowości

I. Migracja a odległość

Znaczna część migrantów przebywa jedynie krótkie odległości. Im większa jest odległość od miejsca wyjazdu migrantów, tym ich liczba w miejscu docelowym jest mniejsza.

Migranci przybywający z dużych odległości wybierają najczęściej jako miejsce osiedlenia duże centra przemysłu lub handlu, chociaż nie stanowi to prawidłowości.

II. Migracja etapowa

Cechą właściwą dla każdego społeczeństwa jest przemieszczanie się ludności w kierunku centrów przemysłu lub handlu. Mieszkańcy wsi, sąsiadujących bezpośrednio z gwałtownie rozwijającymi się miastami, przemieszczają się do tych miast, a na ich dotychczasowe miejsca pobytu przybywają osoby z miejscowości bardziej odległych.

Migracje – ogólne prawidłowości

III. Kobiety a migracja

Zaobserwowano przewagę kobiet wśród migrantów przemieszczających się na krótkie odległości, zwłaszcza w migracjach wewnętrznych. Potwierdzają to dane dla Polski.

IV. Wpływ postępu technicznego na migrację

Rozwój przemysłu, łatwość szybkiego przemieszczania się za pomocą dostępnych środków komunikacji oraz rozbudowa infrastruktury społecznej i gospodarczej powodują wzrost rozmiarów migracji i wydłużanie tras przemieszczeń.

Migracje – ogólne prawidłowości

V. Przewaga motywu ekonomicznego

Motywy o charakterze ekonomicznym, skłonność do poprawy warunków życia są najsilniejszymi determinantami procesów migracyjnych, zwłaszcza przy dużym międzyregionalnym zróżnicowaniu sytuacji ekonomicznej.

VI. Globalizacja a migracje

Nieodłącznym elementem procesów globalizacyjnych są m.in. ruchy migracyjne, które same przez się stanowią element infrastruktury globalizacji.

Migracje – źródła informacji

Dane dotyczące migracji są słabej jakości i nie są na ogół porównywalne międzynarodowo, m.in. ze względu na różnorodność definicji migracji, różne standardy agregacji i publikacji danych oraz unikanie rejestracji przez migrantów. Do głównych źródeł informacji o migracjach (wewnętrznych i zewnętrznych) należą:

- **Ewidencja bieżąca zgłoszeń meldunkowych** na pobyt stały lub czasowy. Dane o migracjach stałych są publikowane przez GUS.
- **Powszechne spisy ludności.**
- **Dane Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej** o liczbie Polaków oficjalnie zarejestrowanych jako zatrudnionych w krajach UE (w przypadku migracji zewnętrznych).
- **Badania reprezentacyjne aktywności ekonomicznej ludności** BAEL, przeprowadzane co kwartał przez GUS.
- **Badania specjalne** prowadzone przez zespoły lub pojedyncze osoby zajmujące się oceną i przebiegiem migracji na danym lub z danego obszaru (np. migracje do Warszawy).

Migracje – wielkości nominalne

- **Saldo migracji** (migracja netto) – jest to różnica między liczbą osób, które napłynęły a liczbą osób, które opuściły dane terytorium w badanym okresie t :

$$L_s(t) = L_n(t) - L_o(t)$$

- **Obrót migracyjny** (ruchliwość ludności) – suma odpływu oraz napływu ludności na dane terytorium w okresie t :

$$L_s(t) = L_n(t) + L_o(t)$$

gdzie:

$L_n(t)$ – liczba osób, które napłynęły na badane terytorium w okresie t ,

$L_o(t)$ – liczba osób, które opuściły dane terytorium w okresie t .

Migracje – mierniki

- **Współczynnik napływu wędrownego (brutto)** – jest to iloraz liczby osób, które przybyły do rozpatrywanego regionu w okresie t do średniej liczby ludności danego terytorium lub liczby ludności w połowie badanego okresu t :

$$W_n(t) = \frac{L_n(t)}{\bar{L}(t)} \cdot C$$

gdzie:

$L_n(t)$ – liczba osób, które przybyły na dane terytorium w okresie t ,

$\bar{L}(t)$ – średnia liczba ludności danego terytorium w okresie t (lub liczba ludności w połowie badanego okresu),

C – stała (1000).

Migracje – mierniki

- **Współczynnik odpływu wędrownego (brutto)** – jest to iloraz liczby osób, które opuściły dany region w okresie t do średniej liczby ludności tego regionu lub liczby ludności w połowie badanego okresu t :

$$W_o(t) = \frac{L_o(t)}{\bar{L}(t)} \cdot C$$

gdzie:

$L_o(t)$ – liczba osób, które opuściły dane terytorium w okresie t ,

$\bar{L}(t)$ – średnia liczba ludności danego terytorium w okresie t (lub liczba ludności w połowie badanego okresu),

C – stała (1000).

Migracje – mierniki

- Współczynnik salda migracji lub współczynnik migracji netto (przyrost wędrownkowy) – jest to iloraz salda migracji na danym terytorium w okresie t do średniej liczby ludności tego terytorium w okresie t lub liczby ludności w połowie badanego okresu:

$$W_{mn}(t) = \frac{L_n(t) - L_o(t)}{\bar{L}(t)} = W_n(t) - W_o(t)$$

- Jeżeli wielkość odpływu ludności przewyższa wielkość napływu to mamy do czynienia z ujemnym przyrostem wędrownkowym.

Migracje – mierniki

- **Współczynnik efektywności migracji** - pokazuje, jaka część ludności migrującej osiedla się na danym terenie w okresie t :

$$W_{em}(t) = \frac{L_n(t) - L_o(t)}{L_n(t) + L_o(t)}$$

- . Informuje, jaką część całego obrotu wędrownego stanowi nadwyżka napływu nad odpływem (w przypadku wartości dodatniej), lub nadwyżka odpływu nad napływem (w przypadku wartości ujemnej).
- Oprócz wymienionych, prostych mierników migracji istnieją również mierniki zaawansowane (np. mierniki oparte na tzw. modelach grawitacyjnych migracji).

Migracje – metoda współczynników dożycia

- Metody analizy ruchów wędrowniczych dzielimy na bezpośrednie i pośrednie. Do metod pośrednich zaliczamy m.in. metodę współczynników dożycia. W metodzie tej wielkość łącznego **salda migracji** w ustalonym okresie $[t, t+k]$ lat dla subpopulacji osób, które na początku roku t były w wieku x lat, wyznacza się z następującego wzoru

gdzie:
$$L_{x+k}(t+k) - L_x(t) \cdot {}_kP_x$$

$L_{x+k}(t+k)$ – ludność w wieku $x+k$ lat na początku roku $t+k$,

$L_x(t)$ – ludność w wieku x lat na początku roku t ,

${}_kP_x$ – prawdopodobieństwo, że osoba w wieku x lat przeżyje dalsze k lat (z tablic trwania życia).

Migracje – czynniki

W przypadku migracji czynniki trudno oddzielić od motywów (przyczyn) migracji, choć wiadomo, że motywy lub przyczyny mają charakter indywidualny, tj. dotyczą pojedynczych jednostek, natomiast czynniki dotyczą większych zbiorowości.

- **Czynniki demograficzne** – wiek, płeć, stan cywilny (np. osoby stanu wolnego są bardziej skłonne do podejmowania decyzji migracyjnych).
- **Czynniki pozademograficzne:**
 - **Czynniki ekonomiczne** (np. bezrobocie, brak perspektyw zawodowych i mieszkaniowych, otwieranie się europejskich rynków pracy, procesy globalizacji).
 - **Czynniki polityczne** (np. liberalna lub restrykcyjna polityka migracyjna, zasady równego dostępu do pracy i edukacji, obawa przed represjami ze względu na przekonania polityczne i inne).
 - **Czynniki etniczne, społeczne i kulturowe** (podwyższenie statusu społecznego jednostek, łatwość w akceptacji innych obyczajów kulturowych, przyswajanie nowych wzorów konsumpcji itp.).
- Czynniki dzieli się także na **przyciągające** do miejsc docelowych (*pull factors*) i **wypychające** z miejsc dotychczasowego pobytu (*push factors*).

Migracje zewnętrzne Polaków – rys historyczny

■ I okres – druga połowa XIX wieku do 1939 r.

Ówczesne migracje powodowane były głównie czynnikami o charakterze polityczno-ekonomicznym. W latach 1871-1913 wyemigrowało z Polski ok. 3,5 mln osób, natomiast w okresie I Wojny Światowej – ok. 3,6 mln osób (na ogół przymusowo). Po wojnie procesy wędrownicze nasiliły się szczególnie w latach 1926-1930 (w tym okresie Polskę opuściło 964,1 tys. osób, były też powroty – reemigracja). W połowie lat 30-tych wystąpiły też wyjazdy ludności pochodzenia żydowskiego do Palestyny.

■ II okres – lata 1939-1944 (okres II Wojny Światowej)

Migracje z tego okresu miały charakter przymusowy i wiązały się z działaniami wojennymi (m.in. uchodźstwo, roboty przymusowe, wywóz do obozów koncentracyjnych, deportacje ludności etnicznie polskiej z kresów wschodnich w głąb ZSRR).

Migracje zewnętrzne Polaków – rys historyczny

■ III okres – lata 1944-1990

Ten okres można podzielić na siedem podokresów, ze względu na odmienny charakter migracji.

Pierwszy podokres (1944-1949) charakteryzował się migracjami przesiedleńczymi (często przymusowymi), związanymi ze zmianą granic państwa.

Drugi podokres (1950-1954) to czasy „zimnej wojny” i restrykcyjnej polityki wyjazdowej w Polsce. W tym okresie miało miejsce ograniczenie zewnętrznych ruchów wędrownych (do zaledwie kilku tysięcy osób).

Trzeci podokres (1955-1959) wiązał się z drugim etapem repatriacji Polaków z ZSRR oraz z wyjazdami do Niemiec, Izraela, USA, Kanady i Australii (przy czym dominowały wyjazdy do USA i Kanady, około 78,5% ogółu emigrantów).

Migracje zewnętrzne Polaków – rys historyczny

Czwarty podokres (1960-1970) to kontynuacja wyjazdów do Niemiec (akcja łączenia rodzin) i Ameryki Płn. oraz do krajów europejskich i Izraela.

Piąty podokres (lata 70-te) to czasy złagodzenia przepisów wyjazdowych. Liczba emigrantów w tych latach przewyższała średnio dziesięciokrotnie liczbę imigrantów. Charakterystyczną cechą migracji z tych lat był spadek udziału emigracji zamorskich na rzecz emigracji do RFN (byłej Republiki Federalnej Niemiec). Pod koniec lat 70-tych nasiliły się także wyjazdy czasowe (turystyczne), które zamieniały się bardzo często w pobyt stały za granicą.

Migracje zewnętrzne Polaków - rys historyczny

Szósty podokres (lata 80-te). Specjalne udogodnienia stwarzane w krajach zachodnich migrantom, repatriantom lub uchodźcom z Polski w obliczu stanu wojennego, a także pogarszająca się sytuacja gospodarcza w Polsce sprzyjały intensywnym emigracjom Polaków (tzw. emigracja solidarnościowa). Kraj opuszczali przede wszystkim ludzie młodzi i wykształceni (40% emigrantów miało co najmniej średnie wykształcenie). Niektóre obliczenia szacują liczbę wyjazdów na ok. 2,2-2,3 mln osób, z czego 84-87% osób wyjeżdżających deklarowało oficjalnie cele turystyczne, aby w rzeczywistości na dłużej zostać w jednym z krajów zachodnich.

Migracje zewnętrzne Polaków – rys historyczny

Pookres siódmy (lata 90-te aż do akcesji Polski do UE) charakteryzował się liberalną polityką migracyjną w Polsce. W tym okresie ruchy wędrownicze dostosowywały się do zmian politycznych i gospodarczych w kraju. Zmniejszyła się liczba wyjazdów długoterminowych (tj. trwających ponad 12 miesięcy), a wzrosła liczba krótkoterminowych emigracji zarobkowych. W tym okresie kraj opuszczały osoby z niższym poziomem wykształcenia, w porównaniu do lat 80-tych. Lata te charakteryzuje także duży napływ imigrantów z krajów europejskich, zwłaszcza z Niemiec oraz z krajów pozaeuropejskich, zwłaszcza z USA (głównie powroty po latach emigracji). Co trzeci imigrant miał wykształcenie średnie, a co czwarty – wyższe. Oznacza to, że tendencje masowej emigracji ludzi wykształconych z lat 80-tych uległy w następnej dekadzie odwróceniu. Także wśród imigrantów niepolskiego pochodzenia duża część legitymowała się wykształceniem co najmniej średnim.

Migracje zewnętrzne Polaków – rys historyczny

■ Okres IV – czasy współczesne (po akcesji Polski do UE)

Otwarcie unijnych rynków pracy i wdrożenie zasady swobodnego przepływu osób spowodowały ponowny wzrost zainteresowania emigracją Polaków do krajów UE, zwłaszcza emigracją zarobkową. Wśród wyjazdów dominują wyjazdy do Niemiec, Włoch, Wielkiej Brytanii, Francji, Hiszpanii, a poza Europą – do USA i Kanady.

Skala emigracji Polaków w okresie po akcesji do UE jest trudna do oszacowania (GUS ocenia liczbę Polaków pozostających poza granicami kraju w charakterze czasowych emigrantów w końcu roku 2008 na ok. 2 mln. Wielkości tej nie należy utożsamiać z tzw. Polonią zagraniczną, której liczebność jest wielokrotnie wyższa). Obecnie, natężenie wyjazdów ulega zmniejszeniu ze względu na globalny kryzys finansowo-gospodarczy.

Migracje zewnętrzne Polaków – podsumowanie

- W całym okresie powojennym Polska była krajem odpływu, tzn. saldo migracji zewnętrznych było ujemne.
- **Korzyści z emigracji:**
 - poprawa sytuacji materialnej,
 - możliwość realizacji planów zawodowych, rozwoju aspiracji,
 - lepsza pozycja społeczna.
- **Koszty emigracji:**
 - oddalenie od rodziny, dysfunkcjonalność rodziny,
 - stres,
 - odłożenie decyzji matrymonialnych i prokreacyjnych.

Migracje Polaków – obraz sytuacji wg Spisu Powszechnego 2002

- Ludność Polski można nazwać mocno „zasiedziałą”, ponieważ blisko 60% Polaków mieszka w tej samej miejscowości od urodzenia (tzn. nie wyjeżdżało z niej na dłużej niż 12 miesięcy). Zatem tylko 40% osób to ludność mobilna (osoby wyjeżdżające na dłużej niż 12 miesięcy z miejsca urodzenia lub mieszkające w innym miejscu niż miejsce urodzenia, lub osoby mające stałe miejsce pobytu za granicą).
- W momencie przeprowadzenia spisu, w maju 2002 roku, za granicą przebywało czasowo (powyżej 2 miesięcy) ponad 786 tys. osób.
- Ok. 62% emigrantów pochodziło z miast, a 54% emigrantów stanowiły kobiety, 52% to osoby pozostające w związkach małżeńskich.

Migracje zewnętrzne Polaków – obraz sytuacji wg Spisu Powszechnego 2002

- Powyżej 83% emigrantów przebywających w tym okresie za granicą było w wieku produkcyjnym, ponad 75% emigrantów stanowiły osoby młode w wieku do 45 lat, 39% – osoby z wykształceniem średnim lub wyższym.
- Główne powody emigracji (krótko- i długookresowej) w badanym okresie – zamiar podjęcia pracy (44% emigrantów), przyczyny rodzinne (29,9%), zamiar podjęcia nauki (5,3%).

Migracje wewnętrzne – obraz sytuacji w Polsce

Lata

Migracje w tys.	1971-1975	1976-1980	1981-1985	1996-2000	2001-2005	2005	2006	2007
Wieś:								
napływ	1805,9	1666,4	1391,0	920,0	927,3	192,4	217,5	247,9
odpływ	2744,1	2733,6	2076,7	966,3	798,6	159,8	182,4	200,0
saldo	-938,2	-1067,2	-685,7	-46,3	+128,7	+32,6	+35,1	+47,9
Miasta:								
napływ	2465,0	2995,7	2269,8	1176,6	1131,5	230,4	256,0	263,3
odpływ	1526,8	1928,5	1584,1	1130,3	1260,2	263,0	291,1	311,2
saldo	+938,2	+1067,2	+685,7	+46,3	-128,7	-32,6	-35,1	-47,9

Migracje wewnętrzne – obraz sytuacji w Polsce

- Większość województw Polski w bieżącej dekadzie ma ujemne salda migracji. Województwami o dodatnim saldzie migracji wewnętrznych w roku 2007 były: **mazowieckie, wielkopolskie, pomorskie, małopolskie, dolnośląskie.**
- Jeśli weźmiemy pod uwagę także migracje zagraniczne, wówczas dodatnie salda migracji w 2007 roku wystąpiły w czterech województwach, do których należą: **mazowieckie, pomorskie, małopolskie, wielkopolskie.**